

OILALARDA DEVIANT XULQ-ATVOR BILAN BOG'LIQ IJTIMOY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH SHART-SHAROITLARI

Annotatsiya. Maqolada oilalarda deviant xulq-atvor bilan bog'liq ijtimoiy psixologik muammolarni bartaraf etish shart-sharoitlari, ijtimoiy darajada shaxsning o'zini namoyon qilishi (boshqalarni hurmat-e'tiboriga erishish) ijtimoiy mavqega ega bo'lishga intilish muammolari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, bugungi kundagi inson jinoiy xatti-harakatlarning elementlari to'g'risida mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: delinkvent, motiv, motivatsiya, ehtiyojlar, o'jarlik, agressivlik, tajovuzkorlik, nizoli vaziyatlar, ijtimoiy xulq-atvor, sog'lom avlod, milliy qadriyatlar, ijtimoiy muhit, oila va urf-odatlar.

УСЛОВИЯ УСТРАНЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ В СЕМЬЯХ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ

Аннотация. В статье рассматриваются условия устранения социально-психологических проблем, связанных с девиантным поведением в семье, проблемы самовыражения личности на социальном уровне (достижение уважения окружающих), проблемы стремления к социальному статусу. Также представлены комментарии к элементам преступного поведения человека на сегодняшний день.

Ключевые слова: делинквент, мотив, мотивация, потребности, упрямство, агрессивность, агрессия, конфликтные ситуации, социальное поведение, здоровое поколение, национальные ценности, социальная среда, семья и традиции.

THE CONDITIONS TO SOLVE SOCIAL-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS RELATED TO DEVIANT BEHAVIORS IN FAMILIES

Annotation. The article discusses the conditions for eliminating social psychological problems related to deviant behavior in families, the problems of self-expression of a person at the social level (achieving the respect of others), and the problems of striving for social status. Also, comments on the elements of human criminal behavior today are presented.

Key words: delinquent, motive, motivation, necessity, assertiveness, aggressiveness, aggression, conflict situations, social behavior, healthy generation, national values, social environment, family and traditions.

Kirish.

Insonlar qadimdan farzandlari ko'pligi, ularning yordamlari va og'irlarini yengil qilishlari bilan faxrlanib kelganlar. Farzandlarning atrofidagi insonlar uyda bo'lsin, xoh ko'chada, xoh maktabda unga namuna vazifasini bajaradilar.

Ota-ona bolaning vaqtini to'la qamrab oladigan zarur va manfaatli mashg'ulotlarni tayyorlashi kerak va ana o'sha mashg'ulotlar bolaning ongini rivojlantiruvchi bo'lishi shart. Bolaning tarbiyasida jamiyat nasihat qiluvchi, to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi va taraqqiy ettiruvchi vazifasini egallab kelgan.

Bugungi kunda kim bilan o'tirib gaplashsangiz, darrov farzandiga buzg'unchi g'oyalarni ta'sir etayotganidan shikoyat qiladi. Aksar xonadonlarda esa farzand tarbiyasi global muammoga aylanib, ulgurgan.

Internet va axborot tizimlari orqali yoshlarga qilinayotgan hujumlardan saqlanish va ehtiyot choralarini izlanmoqda. Lekin bildirilayotgan aksar choralar faqat nazariy, amalda qo'llab

bo'lmaydigan ko'rsatmalardan iborat. Shuning uchun farzand tarbiyasi bugun ko'pgina xonadonlarda dolzarb muammo-ga aylangan.

Sir emaski, insonning xulq - atvori o'zgaruvchan va rang-barang bo'lib, uning individual xususiyatlari, o'ziga xos «uslub-lari» ning mavjudligi hech qachon va hech kimda hech qanday shubha tug'dirmaydi. Shubhasiz, ta'lim-tarbiya ongning mahsuli va ongning darajasi bo'lish bilan birga ongning rivojini kam belgilaydigan omildir.

Tahlil va natijalar.

Deviant xulq muammosi nazariy tahlilining ko'rsatishi-cha, xulq buzilishlarining asosini ijtimoiy va psixologik dezadaptatsiyaga olib keluvchi «og'ish»lar tashkil etadi. Hozirda turli yosh davrlariga xos xulq og'ishlarining psixo profilaktikasi va korreksiyasi xususidagi masalaga oydinlik kiritishga e'tibor xaddan ziyod ortgan. Bu esa mazkur shaxs strukturasi tashkil etuvchi barcha komponentlar, jumladan, markaziy negiz tarzidagi shaxsning motivatsion-extiyoj jabxasi, shuningdek, xulq og'ishlarining o'zaro uzviy, organik, integral bog'liqlikdagi o'zgarishlarini o'rganishdek vazifani yuklaydi. Zero, milliy psixologiyamizda deviant xulq psixologiyasi umumpsixologik nazariy va amaliy jihatdan har tamonlama chuqur izlanishlarga muhtoj, nihoyatda dolzarb muammolardan biri sanaladi..

Jinoiy harakatlar (delinkvent, lotin. Delinquens - jinoyatchilik, huquqbuzarlik) deb, xuddi shunday xulq-atvor turiga mansub, subyekt ehtiyojlar, istaklarni qondirish uchun jarohat yoki o'limga olib kelish maqsadida jismoniy kuch yoki qurol ishlatish bilan jarohat yetkazish, ruhiy zo'riqishlarni yengish maqsadida o'zining ehtiyojlari, istaklarini qondirishning noqonuniy yo'lini tanlaganiga aytiladi. Bunday holatda jinoyatning maqsadi tajovuzkor hatti-harakatlarni amalga oshirishga qaratiladi.

Internet va axborot tizimlari orqali yoshlarga qilinayotgan hujumlardan saqlanish va ehtiyot choralari izlanmoqda

Jinoiy harakatlarning motivatsiyasi nafaqat tajovuzkorlikni, balki boshqa noqonuniy harakatlarni ham keltirishi mumkin: pora olish, ta'magirlik, o'g'irlik va h.k. Shuning uchun jinoiy xulq so'nggi yillarda huquqshunoslarning e'tiborini tortadigan o'ziga xos ahamiyatga ega. Buning isboti sifatida ("Jinoyat motivatsiyasi") shaklida tuzilgan monografiyalar huquqshunoslar va psixologlarning birgalikdagi ish olib borishlariga sabab bo'lmoqda. Bu ish ikkilamchi taassurot qoldiradi. Bir tomondan jinoyatning sabablarini aniqlashtirishga qodir bo'lgan kriminalist psixologlar uchun aql-idrok va hatto ilg'or fikrlarni ifoda etadilar (aniqrog'i, ular haqiqiy hayotga nisbatan mutlaq, mustaqil ravishda niyatlarni aks ettirgani uchun haqiqiy hayotga yaqin) va boshqa tarafdin ular orasida psixologlarning ishiga tayanadigan bo'lsak, ular orasida motivatsiya va motivlar haqida umumiy tushuncha mavjud emas.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yetakchi kriminalistlardan biri, akademik V.N.Kudryavtsev (1978) jinoiy hatti-harakatining sababini, jinoyatning sababini, uning rivojlanish va dizaynini yaratish jarayoni, keyinchalik uning haqiqiy jinoiy harakatlarda amalga oshirilishi deb tushunadi. U ushbu tushunchalar doirasi va tarkibi jihatidan motivatsiyani jinoiy harakatlar mexanizmidan ajralib turishi kerak, deb hisoblaydi.

Motivatsiya uning nuqtai nazaridan mexanizmni o'z ichiga olmaydi, chunki u qabul qilingan qarorni va o'z-o'zini nazorat qilishni amalga oshiradi (bu tushunchani tan olmaslik qiyin). Ammo V.N.Kudryavtsevning fikriga ko'ra-bu masalada vaziyatni motivatsiya va baholashni, shuningdek, uning harakatlarining natijalarini kutish va qarorlarni qabul qilishni o'z ichiga olmaydi. Shunda jinoyat sodir etgan shaxs ko'r-ko'rona harakat qiladi.

V.N.Kudryavtsev jinoyat sodir etilishining sababini ichki harakatlan-tiruvchi quvvat deb ataydigan bo'lsa, ayni paytda jinoyatning sababi faqat jinoyat sodir etilishining ob'ektlari yoki ta'sir ob'ekti, maqsad yoki jinoiy natijaga erishish vositasi sifatida qaraladi. Aniq qo'yilgan haqiqiy maqsad va uni bajarish vositasi haqidagi savolga javob beradimi? Agar u haqiqatan ham to'g'ri bo'lsa (va V.N.Kudryavtsevning quyidagi iborasi bu tushunmovchilikka aniqlik kiritadi: "...jinoiy hatti-harakat qilmagan insonning salbiy ehtiyojlari yoki qiziqishlari, qarashlari yoki his-tuyg'ularida jinoyat qilishi uchun hech qanday sabab yo'q, haqiqiy jinoiy harakatgacha juda katta masofa bo'lishi mumkin"), unda faqat bitta xulosa bor: jinoyat hech qanday jinoiy rejani amalga oshirishiga sabab yo'q. Biroq, bajarilmagan hat-

ti-harakat bu mativ yo'qligini anglatmaydi. Shubhasiz, muallifning ta'kidlashicha, -ixtiyoriy ravishda yoki ixtiyorsiz ravishda xarakterdagi jinoiy harakati jinoyat sababi bilan aniqlanadi, bu esa kechikish yoki muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda, motivatsion ustanovkaga aylanadi. Inson jinoyatchi emas (va hech qachon bo'lmasligi mumkin), lekin u ijtimoiy jihatdan xavfli bo'lishi mumkin, chunki u jinoyatni sodir etishga moyilligi bor. Shuning uchun, tanqidchi I.Karpets (1969) G'arb jinoyatchilarining "xavfli vaziyat" haqida gapiradigan qarashlari juda ishonarli ko'rinmasligini aytadi.

Bu haqdagi tushunchalar jinoyat-larning oldini olishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning sodir etilish shart-sharoitlarini bartaraf etishdan tashqari, shaxsning qarashlari va shaxs ustanovkasini o'zgartirishi, ya'ni, ularni tarbiyalash va qayta tarbiyalashdan iborat bo'lishi kerak. V.N.Kudryavtsev bunga e'tiroz bildirmadi, chunki u jinoyat sodir etilishining sabablarini bilish shaxsiy himoya choralarini rejalashtirish va sub'ektning kelajakdagi xatti-harakatlarini bashorat qilishiga ko'maklashadi, jamiyat qarashlariga teskari mazmuni, chuqurligi va barqarorligi haqida fikr yuritadi; bir qator hollarda, kelib chiqish sabablarini bilish shaxsni shakllantirish sharoitlarini, shuningdek, jinoiy maqsadlar yuzaga kelgan vaziyatni baholashga imkon beradi.

Shunday qilib, agar jinoyat qonunchiligida jinoyat sodir etganmi yoki yo'qmi, faqatgina bitta jinoyat alomati bo'lsa, unda huquqni muhofaza qilish organlari va pedagoglar uchun bunday tarbiya jarayoni yetarli emas: jinoyat hatti-harakatlarining sabablari va motivatsion xulq-atvoriga olib kelishi mumkin bo'lgan maqsadlarni, shaxsiy xususiyatlarni aniqlash kerak.

Jinoyatlar ta'sirini jinoyatlar motivatsiyasi davrida aks ettiradigan muddatlar muayyan vaziyat doirasi bilan chegaralan-

×

**Jinoyatlar ta'sirini
jinoyatlar motivatsiyasi
davrida aks ettiradigan
muddatlar muayyan
vaziyat doirasi bilan
chegaralanishi mumkin
emas**

—

Motiv asosida shakllangan maqsadga ko'ra, odam har doim o'z ehtiyojlarini qondirish uchun biror-bir ob'ektga yoki manbaga yo'nalgan bo'ladi

ishi mumkin emas. Bu yerda V.V.Luneev niyatning strukturasi o'rganish orqali biz shu bilan shaxsiyatning tuzilish tarixi, uning tuzilishini o'rganamiz degan fikrni aniq ifoda etdi. Jinoyatchining asosiy motivlari va ijtimoiy rollari, aloqalari va shuning uchun shaxsiyat xususiyatlarining o'rtasida 70-75% hollarda jinoiy harakatlarning sabablari xususida mashhur parallelizm mavjud.

V.B.Golitsin (1985), jinoyatchilar uchun tavakkalchilik uchun zarur bo'lgan ehtiyojning ustunligi va rivojlanish, bilim, mehnat, shaxslararo muloqot ehtiyojlarini yetarli darajada shakllantirmasligini aniqladi.

Xulosa.

Jinoyat motivi - insonni aynan shu jinoyatni sodir etishga undagan va jinoiy xatti-harakatlarni amalga oshirishida jismoniy va aqliy yo'nalganlikning uyg'un ifodasini boshqarib turadigan kuch manbai sifatida namoyon bo'ladi. Motivatsiya - insonning qoniqish manbaiga intilishi sifatida uning atrof-muhitga bo'lgan munosabatini belgilaydi. Motiv asosida shakllangan maqsadga ko'ra, odam har doim o'z ehtiyojlarini qondirish uchun biror-bir ob'ektga yoki manbaga yo'nalgan bo'ladi.

Oilada delinkvent xulq-atvor bilan bog'liq ijtimoiy psixologik muammolarni bartaraf etish shart-sharoitlari, ijtimoiy darajada shaxsning o'zini namoyon qilishi (boshqalarni hurmat-e'tiboriga erishish) ijtimoiy mavqega ega bo'lishga intilish muammolari bilan shug'ullanish eng dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2018. - 80 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni, 2016 yil 14 sentyabr. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 37-son, 426-modda.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 2017. - 6 (766)-son.
4. G'oziev E.G., Jabborov A.M. Faoliyat va xulq-atvor motivatsiyasi. T.: 2003, -124 b.
5. Karimova V.M. Yoshlarda o'zbek oilasi to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlar. Psix. fan. dok. diss. - T.: ToshDU, 1994. - B.309.
6. Qodirov O.S. "O'smirlarda (11-15 yosh) jinoyat motivlari shakllanishining psixodiagnostikasi va psixokorreksiyasi" // Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya. T.: 2020, -155 b.
7. Abdurasulova Q. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi va uning oldini olish muammolari. // Qonun himoyasida. 2001, 1-son, 23-26- b.
8. Фельдштейн Д.И. "Общие вопросы образования" Образование и наука. 2013. № 9 (108).